

ПРОБЛЕМИ ПОДАЛЬШОЇ ГУМАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 4(27), с. 185–188

Висвітлюється питання подальшої гуманізації кримінально-виконавчого законодавства України, дається правова характеристика законодавчим новелам із значеної проблеми.

За роки незалежності України пенітенціарна система набрала велику кількість прогресивних рис і характеристик. Створена окрема Державна кримінально-виконавча служба України на чолі з центральним органом виконавчої служби з питань виконання покарань — Державним Департаментом України з питань виконання покарань (далі Департамент), його територіальними органами управління, кримінально-виконавчою інспекцією. Україна тісно співпрацює з міжнародними міжурядовими і неурядовими організаціями пенітенціарного характеру.

Наша країна зобов'язалась дотримуватись рекомендацій, викладених у Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими, прийнятих Конгресом ООН (Європейський варіант — Європейські пенітенціарні правила), які базуються на положеннях Загальної декларації прав людини, прийнятих ГА ООН 10 грудня 1948 р.

Суттєвим кроком уперед на шляху гуманізації кримінально-виконавчої системи стало прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України (2003 р.) [1], Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” (2005 р.) [2] і низки інших нормативних актів.

У діяльності ДКВС України є чималі складнощі. В їх основі лежить те, що держава сьогодні не в змозі у необхідних межах фінансувати діяльність Служби, в тому числі здійснити достатній рівень соціального захисту персоналу пенітенціаріїв, які працюють в умовах підвищеної конфліктності, та й певної загрози власній безпеці. Недостатність фінансування призводить також до того, що досі в системі Служби не створено спеціалізованого

навчального закладу вищого рівня акредитації та науково-дослідної структури, що зумовлює певний недолік професійного рівня персоналу Служби, її недостатню престижність.

У зв'язку з наведеним, та за інших підстав, Департаментом була розроблена Концепція Державної програми розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України на період до 2015 р.

Можливо, в документі прописано не все достатньо чітко й повно, але її генеральне спрямування на досягнення європейських стандартів в органах і установах виконання покарань, і передусім вимог до тримання і поводження із в'язнями та іншими категоріями засуджених, треба вітати.

На подальшу гуманізацію ДКВС України націлені Закони України від 21 січня 2010 р. “Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань” [3] і “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права на листування осіб, які тримаються під вартою, та засуджених осіб” [4].

Усього зазначеними законами в ДКВС було внесено близько ста змін і доповнень.

Ці новели можна поділити на норми загального характеру (вони внесені у Загальну частину КВК) і такі, що вирішують конкретні питання розширення прав засуджених і пом'якшення режиму відбування покарання (внесені у Особливу частину КВК). Усі вони мають значну соціальну цінність.

Новели загального характеру мають своїм першоджерелом Конституцію України і міжнародні нормативні акти в галузі пенітенціарії.

Так, спеціальним принципом кримінально-виконавчого законодавства в ст. 5 КВК зафіксований принцип поваги до прав і свобод людини.

Вельми важливим є положення ч. 5, до якої додана ст. 7 КВК: “Дискримінація засуджених за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняється”.

Значно розширено коло осіб, які згідно зі ст. 24 КВК мають право без спеціального дозволу відвідувати установи виконання покарань для здійснення контролю (в тому числі — голова, заступник голови та члени спостережної комісії, які здійснюють організацію громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань).

Розширено можливості участі громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених, а також громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань.

Відносно новел Особливої частини КВК, то їх значно більше ніж в Загальній частині.

Зауважимо на важливе значення розширення прав засуджених до позбавлення волі жінок, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях. Їм дозволено проживати із своїми дітьми у зазначеному будинку, причому адміністрація повинна створити необхідні умови для такого проживання (ч. 3 ст. 141 КВК).

Якщо засуджена жінка не виявила бажання проживати в будинку дитини спільно із своєю дитиною, їй має бути надана можливість вільно спілкуватися з нею без обмежень (за винятком часу, коли засуджена виконує покладені на неї обов'язки) (ч. 1 ст. 141 КВК).

При чому закон тепер веде мову стосовно всіх засуджених до позбавлення волі жінок, а не тільки тих, що не були засуджені до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, як це було сформульовано в законі раніше.

Розширенням прав осіб, що відбувають покарання у колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, є відміна перегляду адміністрацією їх кореспонденції (ч. 3 ст. 113 КВК).

До кола органів і осіб, кореспонденція до яких з боку засуджених не підлягає перегляду, тепер віднесений і захисник у справі (ч. 5 ст. 113 КВК).

Але особливо важливим є те, що вся кореспонденція, отримана від перелічених у законі органів і осіб, дана у відповідь на кореспонденцію засуджених, тепер також не підлягає контролю.

Мова йде про неперегляд кореспонденції, яку одержують засуджені від Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноважених осіб таких міжнародних організацій, прокурорів та захисників по справі, які здійснюють свої повноваження відповідно до ст. 44 КПК України (ч. 4 і 5 ст. 113 КВК).

(До речі, аналогічні умови кореспондування зафіксовані Законом України від 21 січня 2010 р. і відносно осіб, взятих під варту в порядку ст. 155 КПК [5]. Зазначеним Законом ст. 13 Закону України “Про попереднє ув'язнення” від 30 червня 1993 р. [6] доповнена відповідними ч. 8 і 9.)

Згідно зі ст. 2 Закону України від 21 січня 2010 р. кілька введених у КВК новел набирають чинності з 1 січня 2012 р., тобто на момент прийняття Закону — через два роки.

Мова йде про зняття обмежень на телефонні розмови засуджених під контролем адміністрації (ч. 5 ст. 110 КВК), про надання права засудженим, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів (ч. 4 ст. 111 КВК), а також про зобов'язання держави, згідно з яким засуджені, як правило, тримаються у приміщеннях блочного типу, норма жилої площі на одного засудженого не може бути менш як чотири квадратні метри (ч. 1 ст. 115 КВК).

Усі ці положення суттєво полегшують режим відбування покарання і, безумовно, мають бути втілені в життя. Але виникає питання, чому їх треба було внести в закон за два роки до моменту набрання ним чинності? Мабуть, їх треба зафіксувати в законі, коли буде готове кадрове і матеріальне забезпечення цих новел. Стосовно ж перших двох, то, думається, їх втілення в життя реально можливе у зазначені строки та й вкрай необхідне.

Згадаємо про “війну” адміністрації із нелегально пронесеними у місця відбування покарання мобільними телефонами, її завершення важко передбачити. Встановлення апаратури для глушіння розмов — малоперспективне.

Щодо другого моменту, то він, думається, не принесе скільки-небудь значних ускладнень, зате позитив очевидний.

Щодо третього чинника, то якщо слова закону “як правило” розуміти, що положення закону за вказаний час мають бути поширені більш як на 50 відсотків засуджених, — то тут виникають певні сумніви.

Ще дві групи новел мають суттєву економічну складову.

По-перше, мова йде про остаточну відміну регламентації кількості посилок (передач) і бандеролей, що передаються засудженим. Тепер їх кількість не обмежується для засуджених, які відбувають покарання у виховних і виправних колоніях будь-якого рівня безпеки.

Між тим, раніше таке диференційоване обмеження, залежно від виду виправної колонії, було складовою режиму відбування покарання. Позбутись такого підходу вдалося не одразу. Так, КВК у своїй первісній редакції (2004 р.) зазначав, що отримувати посилки (передачі) і бандеролі без обмежень можуть тільки засуджені, які відбувають покарання у колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та засуджені, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації, які знаходяться у колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і середнього рівня безпеки (ч. 3 ст. 138 КВК).

Стосовно колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, то засуджені мали право отримувати на рік сім посилок (передач) і чотири бандеролі. Засуджені у колоніях середнього рівня безпеки — шість посилок (передач) і чотири бандеролі на рік, засуджені у колоніях максимального рівня безпеки — п'ять посилок (передач) і дві бандеролі на рік (ст. 138–140 КВК), засуджені до довічного позбавлення волі — дві посилки (передачі) і дві бандеролі на рік (ч. 5 ст. 151 КВК), засуджені у виховних колоніях — 9 посилок (передач) і чотири бандеролі (ч. 1 ст. 143 КВК).

Але вже Законом від 28 грудня 2007 р. на 2008 р. всім категоріям засуджених, що відбували покарання в колоніях, було надано право отримувати посилки (передачі) і бандеролі без обмежень.

Однак на 2009 р. Верховна Рада України дію зазначеного закону не продовжила. Тому Департамент виступив із роз'ясненням, що прийом посилок (передач) і бандеролей для засуджених, які утримуються в установах виконання покарань, здійснюється згідно із нормами, вказаними у КВК (наведені нами вище). (Див. Видання Департаменту “Закон і обов'язок”, 2009 р. № 2) [7].

Нарешті, розглядуваним Законом від 21 січня 2010 р. обмеження на отримання засудженими

посилок (передач) і бандеролей знову знято. Мабуть назавжди. Хоча це й додає навантаження у роботі службі нагляду та безпеки.

У кулуарах Верховної Ради України йшла мова, що таке рішення, крім гуманітарного має й економічний аспект: потребу у задоволенні засуджених висококалорійною їжею в усіх її проявах. Додамо — наскільки це буде можливо для близьких конкретних засуджених.

І, нарешті, ще одна проблема з економічним підтекстом. Йдеться про тримання засуджених до довічного позбавлення волі (ДПВ).

22 лютого 2000 р. на виконання нашою державою зобов'язань щодо дотримання Протоколу № 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, Законом України введено новий вид кримінального покарання — довічне позбавлення волі.

Заміна смертної кари на альтернативне покарання — довічне позбавлення волі — є свідченням подальшої гуманізації українського суспільства в цілому і системи виконання покарань зокрема. Закон від 21 січня 2010 р. продовжує лінію на гуманізацію проблеми ДПВ.

Але до виконання такого складного і витратного виду покарань, як ДПВ, пенітенціарна система країни була організаційно й економічно не готова. Відомий правозахисник С. Глузман, кажучи про вступ України до Європи, зауважує: “Тоді майже одразу ми зробили найпростіше — відмінили смертну кару. Не підготувавши в'язниці, не цивілізувавши суди...” [8].

Очевидно, що засуджені до ДПВ повинні утримуватися в достатньо жорсткому режимі і щодо них мають здійснюватись особливі заходи безпеки, аби виключити можливість як самогубства, так і скоєння тяжкого злочину, відповідальності за який практично не буде (див. ч. 2 ст. 71 КК) [9].

Але створення спеціальних місць позбавлення волі для такої категорії засуджених в Україні — достатньо складне питання. Оскільки, за підрахунками спеціалістів, побудова в'язничного комплексу для засуджених до ДПВ на 350–400 осіб обійдеться у 60–80 млн грн.

А ми вже мали на 1 квітня 2010 р. 1627 засуджених до ДПВ. Очевидно, що ця цифра, яка за 10 років накопичувалася, буде зростати. За американськими даними, у них засуджений до ДПВ живе у неволі в середньому 33 роки. Адже здоровий спосіб життя, розумний режим роблять свою позитивну справу. Мабуть, і у нас строки життя у неволі засуджених до ДПВ будуть аналогічними.

Згідно із ст. 140 КВК засуджені до ДПВ чоловіки мають утримуватися у приміщеннях камерного типу (ПКТ) колоній максимального рівня безпеки. Засуджені до ДПВ жінки — у колоніях середнього рівня безпеки (ст. 18 КВК).

Але як зазначало видання Департаменту “Закон і обов’язок” (2010 р. № 18–19): “Є спеціалізовані установи для “довічників”, але нині вони переповнені і кількість цих людей постійно зростає, бо президентські помилування не встигають за виироками суддів”. (Очевидно, йдеться про помилування в порядку ч. 2 ст. 87 КК: Актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у вигляді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п’яти років.)

І вже Законом України від 16 березня 2006 р. ст. 151 КВК була доповнена частиною сьомою, згідно з якою засудженим до довічного позбавлення волі може бути подано клопотання про його помилування після відбуття ним не менше двадцяти років призначеного покарання.

Закон України від 21 січня 2010 р. надав можливість тримання засуджених до ДПВ чоловіків не тільки в колоніях максимального рівня безпеки, а й у колоніях середнього рівня безпеки (в секторах максимального рівня безпеки), а засуджених до ДПВ жінок не тільки в колоніях середнього рівня безпеки, а й у колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання (в секторах середнього рівня безпеки) (див. ст. 150 КВК).

У доданій до КВК зазначеним Законом ст. 151-1 передбачені можливості поліпшення

умов тримання засуджених до ДПВ чоловіків (а їх серед цієї категорії осіб абсолютна більшість), які можуть бути здійснені після тривалого відбуття строку покарання.

Сподіватимемося, що такі заходи не знизять рівня вимог режиму і безпеки відносно засуджених до ДПВ. А також на те, що помилування засуджених до ДПВ після відбуття ними 20 років позбавлення волі не буде носити масового характеру. Бо тоді доцільно застосувати канадський досвід, згідно з яким довічне позбавлення волі в країні дорівнює двадцяти п’яти рокам.

Література

1. Кримінально-виконавчий кодекс України 2003 р.
2. Закон України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” від 23 черв. 2005 р.
3. Закон України “Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених в установах виконання покарань” від 21 січ. 2010 р.
4. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права на листування осіб, які тримаються під вартою, та засуджених осіб” від 21 січ. 2010 р.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р.
6. Закон України “Про попереднє ув’язнення” від 30 черв. 1993 р.
7. Закон і обов’язок: Видання Державного Департаменту України з питань виконання покарань.
8. Глузман С. Болонские деревни // Известия в Украине. Украинский вып. — 2010. — № 126. — 13 июля.
9. Кримінальний кодекс України 2001 р.

Положення, сформульовані у нормах, що доповнили Кримінально-виконавчий кодекс України у 2010 р. є суттєвим досягненням на шляху подальшої гуманізації процесу виконання (відбування) покарання, водночас звертається увага на положення, які потребують подальшого законодавчого вирішення.

Положення, сформулированные в нормах, которые дополнили Уголовно-исполнительный кодекс Украины в 2010 г., являются значительным достижением на пути дальнейшей гуманизации процесса исполнения (отбывания) наказания, в то же время обращается внимание на положения, которые требуют дальнейшего законодательного разрешения.

Positions are formulated in norms that complemented criminally executive a code of Ukraine in 2010 year is substantial achievement on the way of the subsequent humanizing of process of implementation (serving) of punishment at the same time in the article applies on position which need subsequent legislative decision.

Надійшла 16 листопада 2010 р.